

SZEMLE

A VOLGAI FINNUGOR NYELVEK BIBLIOGRÁFIÁJA

1990-TŐL 1998-IG

MÉSZÁROS EDIT

A volgai finnugor nyelvek fontosabb szakirodalmát közlik az 1990-ben megjelent mordvin (Keresztes László: *Chrestomathia Morduinica*) és cseremiszi kresztomátiák (Bereczki Gábor: *Chrestomathia Ceremissica*). Ez a bibliográfia az azóta megjelent fontosabb publikációkat tartalmazza.

Az első részben a volgai finnugor nyelvekre együttesen, illetve a már kihalt volgai nyelvekre és népekre (a merire és a muromára) vonatkozó irodalmat találjuk.

A második részben a mordvin, a harmadikban pedig a cseremiszi nyelvvel kapcsolatos szakirodalom leírása található.

A szakirodalmi válogatás az 1990-es évtől (a két említett kresztomátia megjelenési évétől) kezdődően az 1998 nyaráig tartó időszakra terjed ki.

Volgai finnugor nyelvek

- Bereczki Gábor 1996: Adalékok a finn-volgai és a cseremiszi névszóragozás történetéhez, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 53–56.
- Frank, Allen 1991: Traditional religion in the Volga-Ural region: 1960–1987, *Ural-Altische Jahrbücher* 63, 167–184.
- Gordeev, F. I. 1994: Основные проблемы лексикологии волжско-финских языков, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 132–138.
- Klima László 1996: A merják és a muromák története, in Nanovszky György szerk.: *A finnugorok világa*, Budapest–Moszkva, 51–52.
- Mitrofanova, Marija 1996: Мордовско-марийские лексические соответствия в названиях фауны, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 117–120.
- Moisio, Arto–Jaana Magnusson szerk. 1994: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku.

- Saarinen, Sirkka 1990: Mittel der Koordination von zwei Nomina in den wolgafinischen Sprachen, *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3C, 49–54.
- Saarinen, Sirkka 1994: Volgalaiskielten sanaston nykytilasta, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 213–223.
- Salo, Merja 1993: Volgan seudun uralilaiset kielet tänään, in Tapani Salminen szerk.: *Uralilaiset kielet tänään*, Kuopio, 66–77.
- Ткаченко, О. В. 1990: Проблема реконструкции мерянского языка, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2*, Moskva, 190–192.
- Wiik, Kalevi 1993: *Volgalaiskansojen ja kielten syntykysymyksiä*, Turku .

Mordvin

- Abramov, V. K. 1991: *По следу времени: Исторические очерки*, Saransk.
- Agafonova, N. S. 1994: Морфологические особенности личных местоимений смешанных мордовских говорах, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 13–20.
- Alhoniemi, Alho 1990a: Der Konstruktionstyp Demonstrativpronomen + indefinite Lokalkasusform im Erzamordwinischen, *Linguistica Uralica* 26, 284–289.
- Alhoniemi, Alho 1990b: Die mit dem Objektgebrauch verbundenen Probleme im Mordwinischen, *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3C, 93–98.
- Alhoniemi, Alho 1994: Об объекте т.н. номинативного инфинитива в мордовском языке, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 21–30.
- Alhoniemi, Alho 1996: Über die Unterschiede bei der Verwendung der Subjekt- und Objektkonjugation im Ersa- und Mokscha-Mordwinischen, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3, 68–71.
- Balašov, V. A. szerk. 1995: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk.
- Bartens, Raija 1997: Über die Deklinationen im Mordwinischen, *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54, 1–113.
- Bátori István 1990: Die Markierung des Objekts am Verb im Mordwinischen, morphologische Unbestimmtheit und Homomorphie, *Nyelvtudományi Közlemények* 91, 15–23.
- Bergemann, Gerd 1993: *Die Satzstrukturen im Mordwinischen*, Frankfurt am Main.

- Bondarko, L. V.–O. E. Poljakov szerk. 1993: *Современные мордовские языки: Фонетика*, Saransk.
- Buzakova, R. N.–A. N. Kelina–V. P. Суркаjkina szerk. 1991: *Современные проблемы мордовских языков*, Saransk.
- Buzakova, R. N.–R. S. Širmankina 1992: *Эрзянь кель 8: Морфология ди синтаксис*, Saransk.
- Cygankin, D. V. 1990a: Конверсия как один из нелинейных способов образования слов в мордовских языках, *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3С, 61–68.
- Cygankin, D. V. 1990b: Эволюция именных морфологических оппозиций в истории мордовских языков, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2*, Moskva, 215–217.
- Cygankin, D. V. 1991a: Ареальная морфонология форм категории определенности, *Linguistica Uralica* 27, 51–55.
- Cygankin, D. V. 1991b: Структурные типы корневых морфем (непроизводных слов) в системе имен мордовских языков, *Folia Uralica Debreceniensia* 2, 15–21.
- Cygankin, D. V. 1993: *Память земли*, Saransk.
- Cygankin, D. V. 1994a: Взгляд лингвиста на лексико-фонетические особенности шокшанского диалекта эрзянского языка, *Folia Uralica Debreceniensia* 3, 7–18.
- Cygankin, D. V. 1994b: Транспозиционные отношения между частями речи в эрзянском языке, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 87–91.
- Cygankin, Dmitrij 1996: Полуаффиксация как один из составных компонентов архитектоники словопроизводства в мордовских языках, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 18–22.
- Суркаjkina, V. P. 1991: Экспрессивно-эмоциональная эрзянская диалектная лексика, in R. N. Buzakova–A. N. Kelina–V. P. Суркаjkina szerk.: *Современные проблемы мордовских языков*, Saransk, 32–36.
- Суркаjkina, V. P. 1994: Текстобразующие средства эрзянского языка (на примере актуальной субстантивации), in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 92–97.
- Četvergov, Evgenij 1995: *Сырнень човалят: Стувтозь ды чуросто вастневиця валт*, Saransk.
- Dolgaev, M. P.–A. S. Luzgin 1991: *Мордовский народ: что нас волнует*, Saransk.

- Dugántsy, Mária 1991: Erzä-mordwinische rituelle Klagegesänge, *Studia Uralica Upsaliensia* 20, Uppsala.
- Dugántsy Mária 1996: Moksa-mordvin szövegmutatvány, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 85–86.
- Efimov → Jefimov.
- Efimova, M. F. 1995: Мордовский фольклор, in V. A. Balašov szerk.: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk, 331–359.
- Erina, Ol'ga 1993: Функции эрзянских постпозитивных частиц -kak, -gak, -jak, in Ago Künnap szerk.: *Minor Uralic languages and their contact*, Tartu, 54–61.
- Erina, Ol'ga 1994: Семантические и синтаксические функции частицы ансяк 'только' в эрзянском языке, in Ago Künnap szerk.: *Minor Uralic languages and their contact*, Tartu, 66–72.
- Erina, Ol'ga 1995: Синонимичные частицы с усилительной семантикой в мордовских языках, in Ago Künnap szerk.: *Minor Uralic languages and their contact*, Tartu, 55–60.
- Erina, Ol'ga 1996: Особенности употребления демонстративных частиц в мордовских языках, *Fenno-ugristica* 19, 41–48.
- Ermuškin, G. I. 1990: Пути развития гласных непервого слога в диалектах эрзя-мордовского языка, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 66–68.
- Ermuškin, G. I. 1992: L'expression de l'action durative en mordve erza, *Études Finno-Ougriennes* 24, 61–66.
- Feoktistov, A. P. 1990: Диалектное членение мокша-мордовского языка, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 205–207.
- Gheno, Danilo 1994–1995: Die Verneinung im Mordwinischen, *Nyelvtudományi Közlemények* 94, 133–136.
- Gheno, Danilo 1995: „Mordwinisch” oder „Mokschanisch und Erzanisch”? in Gábor Zaicz szerk.: *Zur Frage der uralischen Schriftsprachen / Вопросы уральских литературных языков = Linguistica Series A Studia et Dissertationes* 17, Budapest, 57–62.
- Grünthal, Riho 1996: Itämerensuomalais-mordvalaisesta yhteissanastosta mordvan kanalta tarkasteltuna, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 48–52.
- Heikkilä, Kaino (zusammengestellt) 1990–1998: H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch 1–5, Helsinki.

- Imajkina, M. D. 1990a: Материальная структура словообразовательных суффиксов в эрзянском языке, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2*, Moskva, 85–87.
- Imajkina, M. D. 1990b: Явление временной лексикализации в мордовских языках, *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum) 3C*, 69–74.
- Imajkina, Marija 1996a: Морфологическая зависимость смыслоразличительной функции звонкости-глухости согласных фонем в эрзянском языке, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 138–141.
- Imajkina, M. D. 1996b: *Эрзянский язык I–II*, Saransk.
- Jefimov [Efimov], Ivan Andrejevics 1996: *Mordvinok: A túlélés és az újjászületés útjai = Budapesti Finnugor Füzetek 3*, Budapest.
- Jurčenkov, V. A. 1991: *Хронограф, или повествование о мордовском народе и ее истории*, Saransk.
- Jurčenkov, V. A. 1994: Маторава: основные тенденции развития, *Этнографическое обозрение 1994/1*: 15–24.
- Kazaeva, Nina 1996: Эрзянские суффиксальные топонимы, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum) 5*, 238–241.
- Keresztes László 1990a: *Chrestomathia Morduinica*, Budapest.
- Keresztes, László 1990b: X. Паасонен и классификация мордовских диалектов, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2*, Moskva, 94–96.
- Keresztes, László 1994–1995: Morphonologische Aspekte in der Klassifizierung der mordwinische Dialekte, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen 18–19*, 61–66.
- Keresztes, László 1995: On the question of the Mordvinian literary language, *Linguistica Series A Studia et Dissertationes 17*, Budapest, 47–56.
- Keresztes László 1996a: A mordvin irodalmi nyelv kérdéséről, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 171–174.
- Keresztes, László 1996b: Mordvan determinatiivisen taivutuksen kehitys, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum) 3*, 135–140.
- Kočevatkina, A. M. 1997: Сомонимическая лексика в эрзянском языке, in N. I. Ruzankin szerk.: *Актуальные проблемы мордовского языкознания*, Saransk, 18–20.
- Kočevatkina, A. P. 1997: Термины кровного родства и свойства в эрзянском языке, in N. I. Ruzankin szerk.: *Актуальные проблемы мордовского языкознания*, Saransk, 12–18.
- Kozlov, V. I. 1995: Расселение и динамика численности мордвы, in V. A. Balašov szerk.: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk, 81–100.
- Lunin, V. S. szerk. 1994: *История Мордовии в лицах*, Saransk.

- Luzgin, A. S. 1993: *Промысли Мордовии*, Saransk.
- Maticsák Sándor 1995: *A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere*, Debrecen.
- Mészáros, Edit 1990a: Особенности словообразования глаголов в эрзя-мордовском языке (на основе фольклорных текстов при помощи ЭВМ), *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3С, 25–30.
- Mészáros, Edit 1990b: The Erza-Mordvin verbal stem system, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 334–337.
- Mészáros Edit 1993: Az erza-mordvin denominális igeképzés néhány sajátosságáról, in Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő szerk.: *Hajdú Péter 70 éves*, Budapest, 267–273.
- Mészáros Edit 1996: Az erza-mordvin hangjelölésről, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 229–230.
- Mészáros Edit 1997: Az erza-mordvin -či képzős absztrakt főnevek, *Néprajz és Nyelvtudomány* 38, 229–242.
- Mészáros Edit 1998a: A mordvinok ma, in Csepregi Márta szerk.: *Finnugor kalauz*, Budapest, 143–150.
- Mészáros Edit 1998b: *Erza-mordvin nyelvkönyv kezdőknek és középfeladókknak*, Marija Imajkina közreműködésével és anyagainak részbeni felhasználásával, Szeged.
- Mitrofanova, Marija 1996: Мордовско-марийские лексические соответствия в названиях фауны, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 117–120.
- Mokschin [Mokšin], N. 1995: Current ethnoconfessional situation in Mordovia, *Финно-угроведение* 1995/1, 74–86.
- Mokšin, N. F. 1993: *Мордва глазами зарубежных и российских путешественников*, Saransk.
- Mokšin, N. F. 1994: Из истории мордовско-тюрских связей, *Этнографическое обозрение* 1994/3: 75–86.
- Mokšin, N. F. 1995a → Mokschin 1995.
- Mokšin, N. F. 1995b: История формирования мордовского этноса, in V. A. Balašov szerk.: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk, 31–80.
- Mokšin, N. F. 1995c: Язические верования мордвы и ее христианизация, in V. A. Balašov szerk.: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk, 298–330.
- Mokšin, Nikolaj 1996: Консолидация мордовского этноса в современных условиях, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 6, 263–265.
- Mokšina, Elena 1996: Динамика численности мордовского народа, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 4, 218–220.

- Molnár Judit 1994: A prolativus használata az erza-mordvinban, *Folia Uralica Debreceniensia* 3, 85–94.
- Mosin, M. V. 1990a: Интеграционные явления в процессе словообразования в мордовских языках, *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3С, 55–60.
- Mosin, M. V. 1990b: Морфологическая структура имени в мордовских и прибалтийско-финских языках, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 132–134.
- Mosin, M. V. 1994: Типы корреляции общих глагольных основ в мордовских и финском языках, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 200–206.
- Mosin, Mihail 1996: Варьирование словообразовательных суффиксов в эрзянском языке, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 124–126.
- Mosin, M. V.–N. S. Bajuškin 1991: *Эрзянь кель* 7, Saransk.
- Mosin, M. V.–O. E. Poljakov 1995: Мордовские языки, in V. A. Balašov szerk.: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk, 524–551.
- Mosin, M. V.–N. I. Vorob'ev 1991: Новые источники для мордовской диалектологии, *Linguistica Uralica* 27, 200–227.
- Moskina, S. I. 1997: Усечение в мокшанском глагольном словообразовании – одно из морфонологических явлений, in N. I. Ruzankin szerk.: *Актуальные проблемы мордовского языкознания*, Saransk, 53–59.
- Nad'kin, Dmitrij 1994: Проблемы возрождения народа эрзян и мокшан, in Ago Künnap szerk.: *Minor Uralic languages and their contact*, Tartu, 120–132.
- Nad'kin, D. T.–L. P. Vodjasova–V. P. Суркajkina 1991: Эрзянь кель 6, Saransk.
- Nagy József 1996: A mordvinok története, in Nanovfszky György szerk.: *A finnugorok világa*, Budapest–Moszkva, 47–50.
- Nagy József–Zaicz Gábor 1998: A mordvinok – egy nép, két nyelv? in Csepregi Márta szerk.: *Finnugor kalauz*, Budapest, 137–142.
- Niemi, Jaana–Mihail Mosin 1995: *Ersäläis-suomalainen sanakirja / Эрзянь–финнэнь валкс = Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu* 48, Turku.
- Nikolaev, S. D. 1995: Система родства у мордвы, in V. A. Balašov szerk.: *Мордва: Историко-культурные очерки*, Saransk, 222–234.
- Poljakov, O. E. 1990: Развитие финно-угорского билабиального в мордовских языках, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 147–149.

- Poljakov, O. 1994a: О формировании, современном состоянии и перспективах развития мордовских (мокшанского и эрзянского) языков, *Финно-угроведение* 1994/1, 23–40.
- Poljakov, O. E. 1994b: Словотворчество – один из путей возрождения и развития языка, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 207–212.
- Poljakov, O. E. 1995: Учимся говорить по-мокшански, Saransk.
- Rédei Károly 1993: Adalékok a mordvin második tízbeli számnevek magyarázatához, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 215, 237–240.
- Rédei, Károly 1994–1995: Die Vertretungen der finnougriischen inlautenden Nasale im Mordwinischen (zur Frage einer phonologisch-morphonologischen Alternation), *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 18–19, 107–116.
- Rjabov, V. A. 1991: Выражение пола и возраста в мордовских зоонимах, in R. N. Buzakova–A. N. Kelina–V. P. Суркаjkina szerk.: *Современные проблемы мордовских языков*, Saransk, 43–46.
- Ruzankin, N. I. 1991: Вокативные предложения в эрзянском языке, in R. N. Buzakova–A. N. Kelina–V. P. Суркаjkina szerk.: *Современные проблемы мордовских языков*, Saransk, 52–56.
- Ruzankin, N. I. szerk.: *Актуальные проблемы мордовского языкознания*, Saransk.
- Sahala, Eila 1994: Mordvan imperatiiviset partikkelit, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 62–73.
- Salo, Merja 1991: Mordvalaiset, in Johanna Laakso szerk.: *Uralilaiset kansat: Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista*, 6–184.
- Salo, Merja 1996: Mordvan temporaalisista olosijoista, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3, 193–197.
- Serebrennikov, B. A.–R. N. Buzakova–M. V. Mosin szerk.: Эрзянь-рузонь валкс / Эрзянско-русский словарь, Moskva.
- Smirennikova, A. E. 1990: К выражению рефлексивности в мордовских языках, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 171–173.
- Ščankina, V. I. 1994: К вопросу об инфинитивных предложениях в мордовских языках, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 98–103.
- Ščemerova, V. S. 1993: Эрзянь-рузонь валкс / Русско-эрзянский словарь, Saransk.
- Šejanova, T. M. 1990: К истории номинации абстрактных понятий (существительных) в мордовских языках, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 224–226.

- Šejanova, T. M. 1997: Пути развития лексики современных мордовских языков, in N. I. Ruzankin szerk.: Актуальные проблемы мордовского языкознания, Saransk, 40–43.
- Širmankina, R. S. 1998: Фразеологиянь валкс: Кемекставозь меревксэнь, Saransk.
- Tihonova, T. M. 1990: Выражение способов действия глагола в мордовских языках, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2*, Moskva, 187–189.
- Trosterud, Trond 1994: Miksi mordvan objektikonjugaatio näyttää juuri sellaiselta kuin se näyttää? in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 74–86.
- Vecsernyés Ildikó 1993–1994: Megjegyzések az erza-mordvin szórendről, *Néprajz és Nyelvtudomány 35*, 117–128.
- Vecsernyés Ildikó 1996a: A mordvin participiumok és vonatkozó mellékmondatok viszonyáról, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 287–289.
- Vecsernyés, Ildikó 1996b: Eräitä ersämordvan sanajärjestyksen ominaispiirteitä, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum) 4*, 145–147.
- Vodjasova, L. P.–N. I. Ruzankin 1997: Учимся говорить по-эрзянски, Saransk.
- Zaicz, Gábor 1990a: Beitrag zur Typologie und Statistik des Erza- und Mokscha-Mordwinischen (Eine vergleichende Untersuchung), *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum) 3C*, 7–13.
- Zaicz, Gábor 1990b: Об истории элизии спирантов в мордовском языке, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2*, Moskva, 76–79.
- Zaicz Gábor 1993: Hangrend és illeszkedés a mordvinban, in Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő szerk.: *Hajdú Péter 70 éves*, 427–432.
- Zaicz Gábor 1994: Hány nyelven beszél(je)nek a mordvinok? *Folia Uralica Debreceniensia 3*, 113–121.
- Zaicz, Gábor 1994–1995: Vokalstruktur und -harmonie im Mordwinischen (Regelhaftigkeiten und Schlussfolgerungen), *Finnisch-Ugrische Mitteilungen 18–19*, 169–178.
- Zaicz, Gábor 1995a: An annotated bibliography of home-grown Mordvin studies publications (1985–1993), *Eurasian Studies Yearbook 67*, 192–203.
- Zaicz, Gábor 1995b: Сколько языков нужны эрзе и мокше? *Linguistica Series A Studia et Dissertationes 17*, Budapest, 41–46.
- Zaicz Gábor 1998: A mordvin kultúra, in Csepregi Márta szerk.: *Finnugor kalauz*, Budapest, 151–155.

Cseremisiz

- Abondolo, Daniel 1993: On Mari and Mansi conjugation, in Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő szerk.: *Hajdú Péter 70 éves*, Budapest, 21–25.
- Abukayeva [Abukaeva], L. 1996: Complex sentences of undismembered structure in the Mari language, *Финно-угроведение* 1996/1, 23–39.
- Alhoniemi, Alho 1993: *Grammatik des Tscheremissischen (Mari)*, Hamburg.
- Alikov, Valerij–Trond Trosterud 1994: Марийское двуязычие у мари, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 111–117.
- Anduganov, Ju. V. 1990: История одной синтаксической конструкции марийского языка, *Fenno-ugristica* 17, 47–55.
- Anduganov, Ju. V. 1994: Синтаксические инновации в марийском литературном языке, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 31–38.
- Barceva, Ljudmila 1990a: К вопросу о разграничении полисемии и омонимии в марийском языке, *Fenno-ugristica* 16, 20–27.
- Barceva, L. 1990b: Сужение лексических значений слова в марийском языке, *Fenno-ugristica* 17, 66–75.
- Barceva, L. I. 1992: Роль табу и эвфемизмов в развитии полисемантических глаголов в марийском языке, *Fenno-ugristica* 18, 31–36.
- Barceva, L. I. 1994: Метонимия как способ образования полисемантических глаголов в марийском языке, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 118–125.
- Bartens, Hans-Hermann 1993: Zur Modalität im Tscheremissischen, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 215, 37–48.
- Bartens, Hans-Hermann 1996: Zu den rhetorischen Fragen im Tscheremissischen, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, 39–44.
- Bartens, Hans-Hermann–Karl-Heinz Best 1996: Wortlängen in Tscheremissischen (Mari), *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 20, 1–20.
- Bartens, Raija 1991: Marilaiset ja Mari, in Johanna Laakso szerk.: *Uralilaiset kansat: Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista*, Porvoo–Helsinki–Juva, 185–199.
- Bereczki Gábor 1990: *Chrestomathia Ceremissica*, Budapest.
- Bereczki Gábor 1993: A cseremisiz nem attributív tőszámnévi kategória eredete, in Sz. Bakró-Nagy Marianne–Szij Enikő szerk.: *Hajdú Péter 70 éves*, Budapest, 51–54.

- Bereczki, Gábor 1995: Die aktuellen Fragen der tscheremissischen Spracherneuerung, *Linguistica Series A Studia et Dissertationes* 17, Budapest, 63–70.
- Bereczki Gábor 1996a: A cseremisiz névadásról, in Bereczki András–Klima László szerk.: *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*, Budapest, 80–84.
- Bereczki Gábor 1996b: Adalékok a finn-volgai és a cseremisiz névszóragozás történetéhez, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére* Szeged, 53–56.
- Bereczki, Gábor 1992: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I–II = Studia Uralo-Altaica* 34–35, Szeged.
- Černyh, S. Ja. 1990a: Древнейшие марийско-венгерские связи (по данным антропонимии), *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3C, 112–117.
- Černyh, S. Ja. 1990b: Этнонимные антропонимы марийцев, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 221–223.
- Décsy, Gy. 1994: Cheremis demostatistics, *Eurasian Studies Yearbook* 66, 178–189.
- Doerfer, Gerhard 1996: Eine čeremissisch-čuvašische Gemeinsamkeit: das Pluralsuffix, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 20, 35–44.
- Driussi, Paolo 1992–1993: Paired verbs – serial verbs in Cheremis, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 16–17, 59–106.
- Galkin, I. S. 1994: Некоторые саамско-марийские грамматические параллели, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 39–45.
- Galkin, I. S. főszerk. 1990–1994: *Словарь марийского языка I–III*, Joškar-Ola. Gluhova → Glukhova.
- Glukhova, Natal'ja 1990–1991: Expressive markers and their functions in a Cheremis pagan prayer, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 14–15, 39–47.
- Glukhova, N. N. 1992–1993: Rhythm in Mari charms and its geometric interpretation, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 16–17, 115–122.
- Glukhova, N. N. 1994: Linguistic interpretation of a Cheremis prayer, *Linguistica Uralica* 30, 259–264.
- Glukhova, Natal'ja 1996: Text characteristics of a Mari folktale, *Fenno-ugristica* 19, 60–66.
- Isanbaev, N. I. 1990: Опыт классификации марийских диалектов вторичного образования, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 88–90.
- Ivanov, I. G. 1994: Проблема обогашения марийского литературного языка новыми словами на современном этапе, in Arto Moisio–Jaana Magnusson

- szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 164–180.
- Ivanov, Ivan 1995: К проблеме единого марийского литературного языка, *Linguistica Uralica* 31, 277–288.
- Jakimova, É. S. 1990: Фразеологическая деривация в марийском языке, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 239–240.
- Kazancev, D. E. 1990: К проблеме марийско-иранских языковых контактов, *CIFU 7 (Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3С, 147–152.
- Kazancev, D. E. 1994: Марийский язык: современное состояние и новые тратовки, in Arto Moisis–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 181–192.
- Kokla, Paul 1995: Über die Möglichkeit einer einheitlichen marischen Schriftsprache, *Linguistica Series A Studia et Dissertationes* 17, 71–78.
- Kuklin, A. N. 1990: К истории формирования марийских говоров Приуралья (лингвистическая интерференция), *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 108–110.
- Kuklin, Anatolij 1996: Марийско-саамские лексические изоглоссы (на материале топонимии Волго-Камского региона), *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 249–252.
- Kuznecova, Margarita 1996: Марийские зоонимы в рукописном словаре Э. Беке, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 92–96.
- Kuznecova [Kuznecova], Margarita 1998: A cseremiszek (marik), in Csepregi Márta szerk.: *Finnugor kalauz*, Budapest, 115–125.
- Lehtinen, Ildikó 1994: *Tscheremissischer Smuck: ethnographische Untersuchung*, Helsinki.
- Luutonen, Jorma 1994: О некоторых особенностях суффиксов множественного числа имен существительных и их употребления в марийском языке. in Arto Moisis–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 46–61.
- Luutonen, Jorma 1996: Вариация в порядке флективных суффиксов марийского языка, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3, 153–157.
- Mitrofanova, Marija 1996: Мордовско–марийские лексические соответствия в названиях фауны, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 5, 117–120.
- Moisis, Arto 1992: *Marilais-suomalainen sanakirja*, Turku.

- Pomozí Péter 1996: A cseremiszek története, in Nanovszky György szerk.: *A finnugorok világa*, Budapest–Moskva, 41–45.
- Pug, Stefan 1996: Ассимиляция русских глаголов в марийском языке: вопросы морфологии и словообразования, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3, 170–175.
- Rédei Károly 1990: Beiträge zu der historischen Morphologie der Tscheremissischen Sprache, *Specimina Sibirica* 3, 169–174.
- Sanukov → Szanukov.
- Saarinen, Sirkka 1991: Karakteristika drag i tjeremissiskan, *Fenno-Ugrica Suecana* 10, 97–106.
- Saarinen, Sirkka 1991: *Marilaisen arvoituksen kielioppi = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 210, Helsinki.
- Saarinen, Sirkka 1993: Vuorimarilaista eron lyriikkaa, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 215, 241–256.
- Saarinen, Sirkka 1994–1995: Zur Entwicklung der morphophonologischen Beschreibung der čeremissischen, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 18–19, 121–124.
- Szanukov, Ksenofont [Sanukov, Ksenofont] 1996: *A cseremiszek múltja, jelene, jövője = Budapesti Finnugor Füzetek* 2, Budapest.
- Тимирѣева, Инна 1994: Гиперонимы одной из тематических групп в марийском языке, in Ago Künnap szerk.: *Minor Uralic languages and their contact*, Tartu, 163–172.
- Tužarov, G. M. 1990: Проблема немаркированного аккузатива в марийском языке, *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов* 2, Moskva, 193–195.
- Valitov, G. N. 1994: О присоединительных конструкциях в марийском языке, in Arto Moisio–Jaana Magnusson szerk.: *Volgalaiskielet muutoksessa: Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1–2.9. 1993*, Turku, 104–108.
- Vasikova, Lydia 1996: Agglutination and problems of the case in the Mari languages, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3, 228–231.
- Veenker, Wolfgang 1993: Gibt es im čeremissischen Possessivpronomina? *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 215, 283–288.
- Zorina, Zoja 1996: Есть ли лабиальная гармония гласных в луго-марийском, *CIFU 8 (Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum)* 3, 59–62.

**Máté Jakab 1997: *A 19. századi nyelvtudomány története,*
Budapest, Nemzeti tankönyvkiadó, 216 oldal**

BÜKY LÁSZLÓ

A közelmúltban a nyelvtudomány történetének mint tudományágnak két, átfogó jellegű leírása jelent meg hazánkban, a jelen monográfia előtt H. Tóth Imréné, akinek egyetemi jegyzete a XX. század elejéig dolgozta fel az európai nyelvtudomány-történetet (H. Tóth 1996). A hazai tudományosságban ezidáig illetően munkák nem készültek (vö. Büky 1997; Németh T. 1997), ezért mindkét feldolgozás megjelenése örvendetes, és különösen az Máté Jakabé, amely – az Előszóban írtak alapján (7) – voltaképpen egy, a XX. századi nyelvtudomány-történet megelőző dolgozat, amely abból a célból készült, hogy a XX. század nyelvtudományának leírása érthető legyen. A szerző azt írja, hogy készen van a munka ezen része is, tehát közzététele immár a kiadótól függ. Máté kéziratai már 1989-ben készen voltak, amint erről röviden tájékoztat is (29).

A könyv a Bevezetéssel kezdődik (9–33), amelyben a nyelvtudománytörténet-írás néhány elméleti és módszertani kérdését tárgyalja a szerző. Kitér Thomas S. Kuhn-nak tudományfejlődési fölfogására, melyből hiányolja a fejlődés állandó és konstruktív jellegének hangsúlyozását (16). Fogalkozik azzal a kérdéssel is, miért szükséges az egyetemes nyelvtudomány-történet „magyar nyelvű változatának” (18) megírása. E kérdés kapcsán Róna-Tas Andrásnak *A nyelvrokonság* című munkájában megmutatkozó szemléletmódot, amely a nyelvrokonság fogalmának a magyar nyelvtudományban való alakulástörténetére vonatkozik, példának tartja, amely a magyar nyelvészetben általában is követhető és követendő.

A nyelvtudomány történetét Máté az eszmetörténet nagyon fontos területének tartja, s két okból. Az egyik: az emberi társadalom saját anyanyelve segítségével modellelálja a világot (25), ezért a nyelvnek ontológiai jellegzetessége van, s ez adja a nyelvtudomány-történet fontosságát. A másik okot a szerző abban látja, hogy a nyelv szerfölött bonyolult volta a nyelvtudománynak és a különböző tudományoknak sajátos viszonyát eredményezte: kapcsolatok filozófiával, pszichológiával, matematikával é. í. t. Emiatt vagy emiatt is ugyan a nyelvtudomány *disiecta membra*, mégis ennek az állapotnak észlelhető bizonyos mozgása a *structura sui generis* tárgyú nyelvészet irányába. S emiatt ugyancsak szükséges történetének ismerete (26).

A kötet ezek után a nyelvészeti gondolkodás kezdetei (Vázlatszerű visszapillantás a humanizmus és a reformáció kezdetéig) címen indítja el a nyelvtudomány történetének tárgyalását (35–7), amely majd négy fejezetben valósul meg. Az első: Az összehasonlító-történeti nyelvészet kialakulásának előzményei és forrásai (39–45). Máté két korszakra bontja a XIX. század nyelvtudomány-történetét: az összehasonlító-történeti módszer kialakulásától az újgrammatikus irány kibontakozásáig, illetőleg az újgrammatikusság szakaszára de Saussure tevékenységéig.

A szerző még a Bevezetőben jelzi, hogy munkája „nem nyelvészközpontú alkotás” (20), mégha bölcsészettudományi karok hallgatóit és nyelvészeket érdekelheti is főként, hiszen a nyelvtudomány számos más diszciplína szolgáltató tudománya. E fölfogás indokolja, hogy Az összehasonlító-történeti nyelvészet mibenléte (Általános fogalmak) részben igazítsa el az olvasót (47–52). Az összehasonlító-történeti nyelvészet első korszaka (Franz Bopptól Wilhelm von Humboldt haláláig) 1816–1835 címmel mutatja be a monográfus Bopp, Rasmus Christian Rask, Jacob Grimm munkásságát. Külön tárgyalja (röviden) Alekszandr H. Vosztkov tevékenységét (56) és (hosszabban) Humboldtét (57–64), akinek jelentőségét hangsúlyozva elmondja, hogy „nincs a 19. és 20. század nyelvtudományában olyan nyelvész (beleértve azokat is, akik viszonylag »önálló« nézeteket képviseltek) vagy jelentősebb nyelvészeti irányzat, aki vagy amely kivonhatta volna magát a humboldti eszmék hatása alól” (58). Az érdeklődő olvasót Máté több forráshoz irányítja (Telegdi Zsigmond, Gerhard Helbig, R. Kurt Jankowsky, Róna-Tas András), s így építi ki az összefüggésrendszert a XX. század nyelvtudományával.

August Schleicher naturalista irányzatának, majd Max Müller nézeteinek bemutatása az ún. Schleicher-Steinthal-korszak számontartását jelenti. Müller „a vulgáris szociológia szintjén mozog, midőn a nyelvtípusokat a társadalmi formációkkal hozza kapcsolatba. Kis túlzással azt mondhatnánk, hogy Müller a Marr-féle stadiális elmélet egyik korai előfutára” (71). Ugyanakkor Máté arra is rámutat, hogy a naturalista-biológista nyelvészet azzal a tételével, mely szerint nem szubjektív tényezők irányítják a nyelvek változását, az újgrammatikus irányzatnak egyik előkészítője.

A nyelvtudományban a XIX. század első felében még élő logikai irányzatot érintőlegesen (71–2), a lélektani irányzatot, mely az előbbinek sorvadásával egyidejűleg erősödött, részletesebben tárgyalja a munka (72–86). Wilhelm Wundt, Anton Marty, Alekszander Ā. Potyebna munkássága van bemutatva. Marty kapcsán a XX. századi Louis Hjelmslev glosszematikájára utal Máté Jakab, akinek ezek a megjegyzései jól szolgálják tudománytörténete következő kötetét is meg magát a nyelvtudomány-történetet mint összefüggésrendszert feltáró stúdiumot, hasonlóképp: Potyebna munkássága révén az antropológiai nyelvészetre, az etnolingvisztikára s természetesen saját korának újgrammatikus irányára. – A XIX. század ötvenes éveiben a magyar nyelvtudomány kezd bekapcsolódni az egyetemes nyelvtudomány folyamataiba, erről a szerző

csupán egészen rövid említést tesz (83), hiszen – amint előrebocsátotta: terjedelmi okok miatt nem térhet ki a hazai vonatkozásokra.

Az újgrammatikus irányzat kialakulása, elméleti és módszertani alapelvei – ez a könyv második főrésze (87–107), amelyben először eligazítás olvasható a lipcsei iskoláról, tulajdonképpen az összehasonlító nyelvészet módszereinek megújítását tűzik ki célul. Ezután a moszkvai iskolát (Filipp F. Fortunov) és a kazanyi iskolát (Baudouin de Courtenay, M. Habdank Kruszewski, Vaszilij A. Bogorogyickij) ismerhetjük meg.

A mű harmadik főrésze: Új utak keresése a századforduló éveiben és a 20. század első évtizedeiben (Az újgrammatikus irányzat bírálata) (109–96). „...az újgrammatikusok legnagyobb hibája – foglalja össze Máté – , metodológiájuk fogyatékosága talán nem is abban keresendő, hogy bizonyos kérdéseket vizsgáltak és másokat elhanyagoltak, hanem abban, ahogyan vizsgálták. A tudományos stratégiájuk, szemléletmódjuk volt elhibázott, melyet az egyoldalúság és főleg a kizárólagosság jellemezett”, s hozzáteszi: „a nyelv szerfölött bonyolult jellege, egy-egy mozzanatának »önállósodása«, a lényeg szintjére emelése magában hordja a különféle elképzelések és irányzatok kialakulásának a lehetőségét” (114–5). – Az újgrammatikusság kapcsán megemlítendő, hogy Máté a kérdéskör taglalásában Petz Gedeonnak és Gombocz Zoltánnak a tárgyhoz tartozó írásaira kevésbé támaszkodik – az irodalomjegyzék sem tartalmazza azokat –, bizonyos fokú önállósága itt is észlelhető. – Egyébként e fejezetben van de Courtenay munkásságának ismertetése is (115–31), Máté Jakab szerint a kazanyi mesternek a nyelvi változásokban rejlő rendszerszerűséget felismerő képessége a legfontosabb. Az ún. „baudouini vonal” a statikus szemléletnek és a leíró vizsgálatoknak ad elsőséget, de a dinamikus jelenségek rendszerszerű fölmérését is szükségesnek tartja, sőt egyenrangú a kétféle vizsgálat. Ehhez képest a „saussure-i vonal” – mondja a szerző – a rendszert csak az állapotban véli felfedezni, így azután mindig zárt rendszert alkot.

Külön rész tárja az olvasó elé a nyelvjárási jelenségekre összpontosító kutatásokat (A nyelvföldrajzi módszer kialakulása, feladatai és eredményei, 131–47). Mások mellett Georg Wenker, Jules Gilliéron szerepel itt, de jut néhány pillantás a magyar nyelvjáráskutatásra is a kezdetektől a magyar nyelvátlasz anyagának összegyűjtéséig. – Részletesen tájékoztat a monográfiaíró a Wörter und Sachen módszerről (141–58), Hugo Schuchardt és Max Leopold Wagner munkásságáról, továbbá Karl Vosslerrel és esztétikai irányzatáról (159–75), a neolingvisztikáról (175–89), majd William Dwight Whitney tudományos tevékenységéről (190–3), végezetül Georg von der Gabelentzről (193–6). Összehasonlítást tesz von der Gabelentz és de Saussure közt, elmondja, hogy számos egyezés van kettőjük általános nyelvészeti felfogása közt, mégsem lehet őt (persze másokat sem) közvetlenül a genfi mester előfutárának tartani. Mindenesetre von der Gabelentz tevékenysége korszakhatár a nyelvészet alakulásában. S éppen von der Gabelentzcel kapcsolatban hiányolható, hogy Máté nem említi meg Brassai Sámuel,

akinek nyelvészeti munkássága számon tartandó az egyetemes nyelvtudomány-történetben. Brassai csaknem másfél évszázaddal ezelőtt a magyar mondat szerkezetét kutatta, és „megtette a legfontosabb lépéseket a mondat szerkezet felállításában: azonosította a mondat topik–predikátum tagolódását, s a predikátumrészben felismerte a kulcsszerepet játszó ige előtti fókuszpozíciót” (É. Kiss 1997).

Amint ismeretes: Brassai ismerte Georg von der Gabalenz munkáit, tüzetesen is foglalkozott a mondatról tett megállapításaival, amelyek korántsem nyugodtak olyan kidolgozottságon, mint a kolozsvári polihisztoré (l. É. Kiss 1981). Brassai Sámuelnek az aktuális mondattagolás kidolgozójaként annál is inkább helye van a nyelvészettörténetben, mert az általa leírt jelenség valószínűleg a XXI. századi nyelvtudományban is még beható vizsgálat tárgy és elindítója lesz, vö. Kiefer 1998.

A könyv a rövid Utószóval (197), majd Válogatott irodalomjegyzékkel (199–209) és Névmutatóval (211–6) zárul. A kétszázharmincnál nagyobb tételszámú irodalomjegyzék is mutatja (legalábbis a tudománytörténeti munkák vonatkozásában), hogy Máté Jakab könyve hosszas várakozás után jelent meg, hiszen 1988-ból és az azutáni évekből csupán négy-öt adat van. H. Tóth 1996 még felsorol néhány munkát kiegészítő irodalomként az 1990 és 1994 közti évekből, bár ezeket már nem tudta hasznosítani, Máté Jakab könyvében sem szerepelnek J. T. Andersen, G. Lepschy és mások, így a Németh T. említette Esa Itkonem monográfia sem. – Itt jegyzem meg, hogy a Névmutatóból hiányzik a 170. lapon szereplő Marx, továbbá azt, hogy a szerző jó stílusú tudományos nyelvezettel írta meg a monográfiát, csupán a *fémjelzett, fémjelez* kifejezések gyakoriságát és az *ügymond* igének manapság téves jelentéssel divatozó használatát (26, 178), továbbá (nagyon ritkán) a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatát (114) tarthatjuk szeplőnek.

Máté Jakab könyve a szerényen kitűzött célját – „viszonylag részletezőbb áttekintés” (197) – teljességgel elérte, munkája a hazai tudományosság nyeresége. Nem csupán a korszak nyelvészeinek pályaképtörténet-csokra a mű, hanem jól eligazít a XIX. századi nyelvtudomány általános állapotáról és tevékenységéről, eljárás módjairól, továbbá nemritkán a jövőbe vezető gondolatokról. Érdeklődésre tarthat számot a folytatás, a XX. század nyelvtudomány-története is.

IRODALOM

- Büky László 1997: H. Tóth Imre: A nyelvtudomány története a XX. század elejéig, *Magyar Tudomány* **54**, 1139–40.
- É. Kiss Katalin 1981: Brassai mondatelmélete, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **13**, 91–102.
- É. Kiss Katalin 1997: Brassai Sámuel mondatelmélete (Előadás a Bolyai-Babeş Tudományegyetemen A nyelvész Brassai élő öröksége című konferencián, sajtó alatt.
- Kiefer Ferenc 1998: A nyelvtudomány távlatai: helyzetkép és előrejelzés, *Magyar Tudomány* **55**, 306–17.
- Németh T. Enikő 1997: H. Tóth Imre 1996: A nyelvtudomány története a XX. század elejéig, *Néprajz és Nyelvtudomány* **38**, 347–53.
- H. Tóth Imre 1996: *A nyelvtudomány története a XX. század elejéig*, Szombathely, Savaria University Press.

HELYNÉVTÖRTÉNETI ADATOK A KORAI ÓMAGYAR KORBÓL

1. Abaúj – Csongrád vármegye (Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című műve alapján)

**Közzéteszi: Hoffmann István, Rácz Anita, Tóth Valéria
Debrecen, 1997.**

KRISTÓNÉ FÁBIÁN ILONA

A magyar névtudományban közhely számba megy annak hangsúlyozása, hogy az Árpád-kori Magyarország történeti helyneveinek páratlanul gazdag adattárát teszi közzé Györffy György a történeti földrajzi sorozat köteteiben. A lassan fél évszázaddal ezelőtt (1950-ben) indult vállalkozásnak eddig négy kötete jelent meg (az I. 1963-ban, a II–III. 1987-ben, a IV. pedig 1998-ban), s remény van arra, hogy fiatalabb munkatársak bevonása eredményeképpen nem kell újabb évtizedeket várni a további tomosok megjelenésére. Bár Györffynek az anyaggyűjtés fáradtságos munkájában kiváló szakemberek sora volt segítségére az 1950-es években (nem kisebb nagyságok, mint Fekete Nagy Antal, Kubinyi András, Kumorovitz L. Bernát, Maksay Ferenc, Mezey László; Gy. I. 10.), de a munkát lassította, hogy Györffynek jelentékeny mértékben újból kézbe kellett vennie a már egyszer átnézett forrásanyagot, illetve hogy a munka végül is nem egyszerűen kommentár nélküli adattár, hanem minden egyes szócikk valójában önálló tanulmány vagy cikk, amely nem pusztán tényeket közöl, hanem a forrásokról tartalmi kivonatokat ad, értékkel, azonosít stb., vagyis történeti szempontból felbecsülhetetlenül fontos információk sorát nyújtja. Olyannyira, hogy a helytörténészek, akik a leginkább használják a Györffy-köteteket, e munka részletessége miatt eltekinthetnek (és a leggyakrabban el is tekintenek) a Györffynél hivatkozott források (általában oklevelek) kézbevitelétől.

Pontosan ugyanilyen módon született meg a Hoffmann István és két munkatársa által készített adattár. A szerzők kicédulázták a Györffy-féle történeti földrajz I. kötetét, amely megyék ábécéjében haladva tárgyalja az anyagot. Mivel Györffynél minden egyes lakott település (*villa, possessio, terra* stb.; Gy. I. 13.) a megyén belül önálló címszökeént szerepel, ezek tehát Györffyből visszakereshetők (feltételezve, hã tudjuk, hogy az Árpád-kor melyik megyéjében feküdtek). Hoffmann és társszerzői csak azokat a helynévi adatokat dolgozták fel, amelyek Györffynél nem kaptak önálló címszót, vagyis többnyire a folyók, a hegyek, az utak és a helynek (*locus*) nevezett, közelebről meg nem határozható minőségű (lakott vagy lakatlan) objektumok stb. nevét. Ekként hasznos és igényes helynévmutatót állítottak össze Györffy történeti földrajza I. köteté-

hez. Ilyennek az elkészítését a munka végeztével Györffy is tervezte, mint az I. kötet Bevezetésében írta: „Az egész munka terjedelme... öt kötetre terjedne, az ötödik kötetben elhelyezve a részletes név- és tárgymutató” (16.). Ám e terv nem bizonyult reálisnak, a munka mind terjedelmében túlnőtte a tervezett öt kötetet, mind pedig készülté időben sok évtizedre elhúzódott. E pillanatban a történeti földrajzi anyagnak alig több mint fele jelent meg (ugyanakkor óriási helynévtömeget felvonultató megyék sora vár még közlésre, pl. Vas vagy Zala), a tervezett részletes mutató tehát nincs karnyújtásnyira tőlünk. Egy részletes mutatót alighanem majd csak talán a IX. kötet tartalmazhatna, de az is kérdéses, hogy nyolc kötet anyaga beleférne-e egyetlen kötetbe. Nem kell tehát elhatárolódnunk Hoffmann Istvánnak és társainak: „Kiadványunkat nem egyszerűen Györffy műve hiányzó mutatójának szánjuk tehát, hanem olyan névtárnak, amely minden, az adott névvel kapcsolatos, az *Árpád-kori Magyarország történeti földrajzá*-ban szétszórtan található információt tartalmaz” (I. 8.). Munkájuk – mentegőzésük ellenére is – *pontosan* az (nem több és nem kevesebb!), mint ami Györffy műve I. kötetének igényesen készített mutatójától joggal elvárható.

Ha ilyenként tekintünk Hoffmannék munkájára, akkor semmiféle csalódás nem ér bennünket. Ennek ismeretében nem várunk (és természetesen nem is kapunk) új adatokat. Itt minden Györffyből (a történeti földrajz I. kötetéből) van kiírva és a Györffy által alkalmazott megyei tárgyalásmód szerint ábécébe szedve. A jövőben a kutatóknak Györffyt és Hoffmannékat együtt kell használniuk, s akkor megkapják az I. kötetbe foglalt 15 megye *teljes* helynévi anyagát. Györffy munkáját kell használni a lakott települések, Hoffmannék kötetét minden egyéb földrajzi objektum nevére. A debreceni munkaközösség abszolút korrekt és pontos munkát végzett. Minden megye esetében kigyűjtötték Györffy anyagából az önálló címszóként nem szereplő földrajzi neveket, azokat ábécébe szedték, a neveket értelmezték, lokalizálták, térképre vitték, a kötet végén pedig a 15 megye általuk adattárba foglalt neveit különféle egyesített mutatókba (név- és szóalakmutatóba, címszó- és névelemmutatóba, valamint névvégmutatóba) foglalták. Csak köszönet és elismerés illeti fáradságos és a modern technika segítségével jól kamatoztató munkájukat. Hogy valójában Györffy I. köteté mutatóját készítették el, azt ők bizonyítják első rendben, hiszen anyaguk úgyszólván csak Györffyn alapul (olykor egy-egy hivatkozás bukkan fel csak a TESz.-re, az OklSz.-ra), de minden egyéb lehetséges információtól távol tartják magukat, pl. Ortvy Tivadar vagy Vladimir Šmilauer víznévtörténeti munkáitól, amelyekre Györffy is hivatkozik, de főleg az utóbbi alapos etimologizálása is használható lett volna. Talán nem lett volna haszon nélkül való ma élő alakokra hivatkozni. Csakis ezek adhattak volna magyarázatot arra, hogy pl. a Györffy adattárában szereplő ómagyar kori *Kanapota*, *Kanapta* víznevet miért palatalizált *Kanyapta* alakban olvassák Györffy nyomán (I. 27.). Olvasataik megokolásához Györffyn kívül egyéb kútfőkre is ki lehetett volna terjeszkedniük. Csak ilyen

búvárlatok eredményeképpen lehetett volna dönteni pl. afelől, hogy a Győrffynél található *vr Tuan* alak valóban nyomdahiba-e az *yrtuan* helyett, mint sejtik (26. old.). Nyelvtörténeti szempontból indokolt, de a tulajdonneveket felfolgozó munkában aggályos, hogy vajon helyük van-e helynévtörténeti adattárban olyan, határjárásokban előforduló közszavaknak, mint pl. az Abaúj megyénél kicédulázott *bérc*, *bükkfa*, *égerfa*, *jegenye* stb.

Hoffmann István és társai igényes „fényképet” készítettek Győrffy történeti földrajza I. kötetéről, gondos elrendezést nyújtottak az ottani adatoknak. Ha változatlan alapelvek szerint folytatják a II. kötet kicédulázását, akkor is nagy szolgálatot tesznek a helynévkutatásnak; ha azonban fenti észrevételeink egyikét-másikát megfontolják és szempontjaik sorában érvényesítik, ez munkájuknak aligha válik kárára.

**Josef Schwing 1993: *Grammatik der deutschen Mundart von Palotabozsok (Ungarn) = Forum Phonicum 55,*
Frankfurt am Main, Hector, 445 lap**

SZABÓ JÓZSEF

A középkorban a németek terjeszkedésének egyik következménye az lett, hogy – kezdetben elsősorban a német nyelvterülethez közeli vidékeken – a különböző szláv és más nyelvű népek körében számos német nyelvsziget keletkezett. Ezeket általában el szokták különíteni az ún. újkori német nyelvszigetektől, amelyek főképpen a XVIII. században jöttek létre pl. Délkelet- és Kelet-Európában. Az utóbbiak keletkezésének körülményei (pl. a létrejöttük módja, helye, ideje stb.) jóval ismertebbek, mint a középkori nyelvszigeteké, s így tudományos vizsgálatuk könnyebbnek, eredményesebbnek látszik.

Német nyelvszigetek nálunk is keletkeztek, mégpedig elsősorban a XVIII. században, amikor nagyszámú német lakosság költözött át a magyar nyelvterület több tájegységére. Idegen ajkú népek (főleg németek és szlovákok) áttelepítésére – a belső népmozgások, átköltözések mellett – azért volt nagy szükség, mert főképpen a török hódoltság korában, majd a kuruc-labanc háborúk idején hazánk lakossága óriási vérvesztést szenvedett, s nagyon sok falu elpusztult, olykor szinte egész vidékek is elnéptelenedtek. A föld megművelésének igénye, a sok helyen bekövetkezett munkaerőhiány elengedhetlenné tette az újratelepítést (l. részletesebben: Szabó József 1993: 463–464).

A belső és külső migrációk elsősorban a magyar nyelvterület középső részeit (pl. a Duna-Tisza közét, a Délvidéket, Dél-Dunántúlt) érintették. Ezekre a vidékekre nagy tömegekben érkeztek telepések Németország legkülönbözőbb tájairól és nyelvjárásaiból (pl. Baden, Hessen, Pfalz, Württemberg tartományokból, Lotharingiából, a moselfrank tájszólás területéről). Ezekkel a betelepítésekkel, a magyarországi német nyelvszigetek vizsgálatával többen is foglalkoztak (az idevágó szakirodalomból l. pl.: Bellér Béla 1981; Hutterer 1960; Manherz Károly 1977; Weidlein 1951/52 stb.). A hazai német nyelv(járás)szigetek kutatásában – érthető okokból – elsősorban a Magyarországon tevékenykedő germanisták vállaltak oroszánrészt, de arra is van példa, hogy más országban élő dialektológus (pl. Maria Hornung) végzett kutatómunkát olyan német (osztrák) eredetű településen, amely hazánkban található. Említést érdemel az is, hogy különböző egyetemi és főiskolai német tanszékeken számos szakdolgozat és doktori értekezés készült egy-egy német eredetű helység nyelvjárásának tárgykörében. Erre

többnyire olyan szerzők vállalkoztak, akik anyanyelvjárásuként ismerik és beszélik a szóban forgó település nyelvét. Ezek között igen értékes, monografikus jellegű leírások is vannak. Közéjük sorolható Josef Schwing „Grammatik der deutschen Mundart von Palotabozsok (Ungarn)” című kiadványa is, hiszen munkájának középpontjában anyanyelvjárása hangtanának (14–165) és alaktanának (166–415) teljességre törekvő, gondos és alapos leírása áll. Könyvében részletes képet kapunk a nyelvjárás fonémaálmányáról és az egyes fonémák változatairól, különféle hangtani helyzetek szerinti realizációjáról, az alaktanon belül pedig a szófajok csoportjairól, a szóalkotás módjairól és szókapcsolatok, kifejezések altípusairól, kapcsolódásaik szabályairól és a közlésben betöltött szerepéről.

A szerző az Előszóban kifejti, hogy munkájában azt tűzte ki célul, hogy a palotabozsoki nyelvjárásnak a leíró szempontú feldolgozását tegye közzé. Dolgozata eredetileg doktori értekezésnek készült, melyet 1987-ben védett meg Saarbrückenben a Saarland Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Disszertációjának megírásában fontos szerepet játszott az a tíz esztendő, melyet 1980 és 1990 között Kaiserslauternben a Pfalzi Szótár munkacsoportjában töltött, ennek során ugyanis hasznos tapasztalatokat szerzett a nyelvjárás kutatás eredményeinek és módszereinek megismerésében.

Palotabozsok Pécestől keletre a Mohácsi járás északi részén fekszik. A közeli és távolabbi települések lakosságának jelentős része a XVIII. században Németország különböző vidékeiről költözött a Dél-Dunántúl ezen területére, melyet a német dialektológiában napjainkig *Schwäbische Türkei* megnevezéssel illetnek. Mindezt és Palotabozsok múltjának fontosabb eseményeit, lényegesebb mozzanatait (pl. a falu nevének eredetét, a népesség nemzetiségi összetételének adatait, változásait) a Bevezetésnek a község helytörténetével foglalkozó fejezete tartalmazza (1–3). Mivel a Baranya megye földrajzi nevei című kétkötetes gyűjtemény – örvendetes módon – nemcsak az egyes települések bel- és külterületének helyneveit foglalja magában, hanem minden egyes helység történetének tömör összefoglalását is, ezért Palotabozsok múltjáról ezen kiadványban is tájékozódhat az olvasó. A falu településtörténetéről, lakóinak összetételéről – egyebek mellett – a következőket találjuk a névgyűjtemény második kötetében: „A török hódoltság alatt elnéptelenedett. ...a 18. század elején pusztá. 1711-ben szerbek telepedtek a faluba. Melléjük 1724-től németeket telepítettek. A szerb lakosság 1733-tól kezdett innen kivándorolni. Magyarok már a múlt század első felében megjelentek a faluban, de csak 1860 után emelkedett számuk 100 fölé. 1930-ban 341 magyar, 1497 német, 1 tót, 4 sokác és 10 egyéb anyanyelvű lakosa volt; 1970-ben 835 magyar és 823 német lakta. ... A *németség* a német birodalomból települt be több hullámban, a közelebbi vidék neve elhomályosult. Az utoljára érkezőket Schwabenbaueroknak neveztek. ...A német ajkúak a rajnai-frank, közelebbről a fuldai nyelvjárást beszélik (Pesti János 1982: 120).

A magyar nyelvterületre beköltözött németek nemegyszer úgy alapítottak meg egy-egy községet, hogy az új településen különböző német nyelvjárásokat beszélő lakosok kerültek össze. Az is előfordult, hogy egy részük kedvezőbb feltételek reményében más magyar vidékre települt át, s hozzájuk újabb német népcsoportok költöztek. Ennek következtében egy-egy községben idővel keverék típusú tájszólások alkultak ki. A megőrződött nyelvjárási jelenségek és az újabb keletkezésű nyelvi sajátosságok alapján két-kétszázötven év múltával már igen nehéz megállapítani az egykori telepések származásvidékét, különösen akkor, ha az áttelepülés körülményeit sem a korabeli följegyzések, sem a helyi néphagyomány nem őrizte meg.

Amint a fenti idézetből kiténik, Palotabozsok is azon helységek közé tartozik, melynek lakói különböző időben – föltehetően különböző német vidékekről – települtek. Ezért – miként a szerző is megállapítja (3) – a palotabozsoki nyelvjárás eredete külön vizsgálatot igényel. A legjellegzetesebb nyelvjárási sajátosságokat figyelembe véve az a véleménye, hogy az egykori községalapítók származásvidéke Fulda városától délre, a Steinau és Schlütern közötti terület, valamint ettől valamelyest keletre, Brückenau környéke lehetett. Peter Wiesinger (1980) kutatásaira hivatkozva azt írja, hogy anyanyelvjárásának eredeti (kibocsátó) tájszólásai átmenetet képeznek a közép-hesseni, kelet-hesseni, a keleti-frank és rajnai-frank nyelvjárások között. Ennek a megállapításnak az igazolására több nyelvjárási adatot idéz. Figyelemre méltó továbbá a szerzőnek azon megjegyzése is, hogy ugyan a szókészlet nagy része is a Fuldától délre eső nyelvterületről származik, a szókincs nem csekély hányada azonban ausztriai bajor nyelvjárársból való kölcsönzésnek tekinthető. Ilyen pl. a *Marille* 'Aprikose', *Ogros* 'Stachelbeere', *Ribiserl* 'Johannisbeere', *Weichsel* 'Sauerkirsche'; stb (3–4).

Nagyon jó ötletnek tartom, hogy a szerző Johann Weidlein egyik munkájából (1980: 87) apróbb módosítással átvette azt a nyelvi képet, amely a Schwäbische Türkei különböző német nyelvjárársból származó (pl. fuldai, moselfrank, pfälzi stb.) tájszólásait mutatja be. Érdekességként említi meg, hogy ily módon az eredeti (kibocsátó) német nyelvjárások, amelyek esetenként több száz kilométernyire vannak egymástól, itt a Schwäbische Türkei területén szomszédos falvak tájszólásaként élnek egymás mellett. Josef Schwing ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Die Schwäbische Türkei eine der buntesten neuzeitlichen deutschen Sprachinseln überhaupt. Hochdeutsche Mundarten, die in der Ursprungslandschaft hunderte von Kilometern auseinanderliegen, befinden sich hier in dörflicher Nachbarschaft. Entlang des Eisenbahnlinie Pécs – Bátaszék gibt es Ortsmundarten, die in ihren Grundzügen den alemannischen (Nagyárpád), bairischen (Pécsvárad), osthessischen bzw. fuldischen Mundarten verschiedener Schattierung (Palotabozsok und westliche Umgebung), mittelhessischen (Somberek, Bár, Dunaszekcső), ostfränkischen (Bátaszék) und pfälzischen (Mórág) Mundarten zugerechnet werden können.”

A palotabozsoki német nyelvjárás természetesen az áttelepülés kezdeteitől folyamatosan ki volt téve a magyar nyelv hatásának, ennek mértéke azonban mintegy két évszázadon keresztül eléggé csekély volt, hiszen a lakosság ügyes-bajos hivatalos és egyéb teendőit a falun belül anyanyelvén intézhette, és a szomszédos községek lakóival is nagyrészt németül érintkezhetett. Magyarul elsősorban a férfiak tanultak meg, ők ugyanis hosszabb-rövidebb időre (pl. a katonáskodás idejére vagy távolabbi vidékek vásáraitra, olykor kisebb-nagyobb magyar városokba utazva) gyakrabban kiszakadtak a falu közösségéből. Az utóbbi évtizedekben, amióta kisebbségi helyzetbe kerültek a palotabozsoki németek is, a magyar nyelv használata nagymértékben elterjedt, ezzel párhuzamosan az eredeti német nyelvjárás viszont erőteljesen visszaszorult. Ennek következtében a magyar nyelvi hatás – különösen a szókészletben – nagyon fölerősödött. A hangrendszeret érintő változásokat a szerző a nyelvjárás fonémáinak és azok realizációjának (változatainak) leírása során fejt ki részletesen, emellett „A magyar nyelv hatása” című alfejezetben (6–7) külön is összegzi a magyarból a palotabozsoki német tájszólásba bekerült hangtani sajátosságokat, utalva a szókészleti elemek behatolására és elterjedésük társadalmi hátterére is.

Josef Schwing egy-egy alfejezetben taglalja a palotabozsoki nyelvjárásnak a német irodalmi nyelvvél és a helyi közösség életkörülményeinek változásával való összefüggését, valamint a község nyelvváltásának előbb-utóbb várható bekövetkezését, hiszen a magyar nyelv az utóbbi évtizedekben egyre inkább a mindennapi érintkezés nyelvévé vált Palotabozsokon is (6–8).

A hangtani és alaktani fejezetben található részletes leírást, amelyről már röviden szóltam, jól illusztrálják, hasznosan egészítik ki az adatközlőktől a Függelékben közzétett nyelvjárás szövegek (416–438) és az első nyelvatlaszmutatvány megteremtőjének, Georg Wenkernek híressé vált negyven példamondata a „Die Wenker-Sätze” című részben (439–443). A kötetet a felhasznált irodalom jegyzéke zárja (444–445).

A szülőfalujából több mint negyven esztendeje Németországba került Josef Schwing saját nyelvi-nyelvjárás ismereteit, édesapjának és falubeli rokonainak adatközlését felhasználva gazdag anyagot mentett meg a német nyelvjáráskutatás számára, és az idevágó szakirodalom hasznosításával, az összegyűjtött nyelvjárás jelenségek gondos elemzésével jól követhető módon tette közzé. Könyve méltó tiszteletadás a szűkebb pátriának, a fölnevelő szülőföldnek és tudományos nyeresége a német dialektológiai vizsgálódásoknak.

IRODALOM

- Bellér Béla 1981: *A magyarországi németek rövid története*, Budapest.
- Hutterer, Claus-Jürgen 1960: *Geschichte der ungardeutschen Mundartforschung*, Berlin.
- Manherz Károly 1977: *Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn*, Budapest, Akadémiai.
- Pesti János szerk. 1982: *Baranya megye földrajzi nevei I–II*, Pécs, Baranya megyei Levéltár.
- Szabó József 1993: A német nyelv(járás)szigetek és kutatásuk vázlatos áttekintése, *Magyar Nyelv* 88, 454–469.
- Weidlein, Johann 1951/52: Deutsche Mundarten in der Schwäbischen Türkei (Ungarn), *Zeitschrift für Mundartforschung* 20, 218–231.
- Weidlein, Johann 1980: *Die Schwäbische Türkei II: Beiträge zu ihrer Geschichte, Sprache und Volkskunde*, München.
- Wiesinger, Peter 1980: Die Stellung der Dialekte Hesens im Mitteldeutschen. Sprache und Brauchtum. Bernhard Martin zum 90. Geburtstag. Hrsg. von Reiner Hildebrandt und Hans Friebertshäuser. (Deutsche Dialektographie 100), Marburg.

**EBERHARD WINKLER 1997: *Krewinisch: Zur Erschließung einer ausgestorbenen ostseefinnischen Sprachform*,
Wiesbaden, Harassowitz, 458 l.
(Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 49).**

MIKOLA TIBOR

Eberhard Winkler könyvének a tárgyát a vót nyelvnek az az idiómája képezi, amelyet Lettországból beszélt a németül *Krewine*, *Kreewine*, *Kriewine*, észtül *kreevin*, lettül *krievīns* 'Rüßchen, orosz' néven emlegetett népcsoport. Így nevezték el a lettek a közük telepített idegen ajkú népességet.

A krévinek története a XV. század közepén kezdődött, amikor a Német Lovagrend háborút indított Novgorod ellen. A háború folyamán a német lovagok többször betörték a vótok földjére is (így 1443-ban és 1444-ben), ahonnan mintegy 2000-3000 hadifoglyot vittek magukkal. A foglyokat Bauske környékén, valamint a Memel folyótól északra fekvő ritkán lakott területre, a litván határ közelébe telepítették le. Az elhurcolt vótok a nyugati-vót nyelvterületről, Kukkoszi vidékéről származhattak, mivel nyelvükben, az említett nyelvjáráshoz hasonlóan, nem ment végbe a jellegzetes vót *kš* > *tšš*-hangváltozás.

1710 körül a krévineket is megtizedelte a nagy pestisjárvány. Az elhunytak pótlására kis számú észt telepest költöztettek át Saaremaa szigetéről, akiknek a nyelvéből néhány jövevényszó is átkerült a krévin nyelvbe. A krévinek folyamatosan ellettesedtek. A vidék lelkipásztora 1810-ben még 12-15 éves személyt ismert, akik őseik nyelvét beszélték. Sjögrén 1846-ban már csak egy krévint talált, aki valamelyest még ismerte anyanyelvét. Az 1850-es évekre a krévin nyelvjárás már minden bizonnyal kihalt.

A ma már kihalt krévin nyelvjárás viszonylag jól ismerjük. Az 1774 és 1846 közötti időben több szójegyzék készült, és kisebb terjedelmű vallásos szövegeket is lefordítottak krévinre. A krévin azért is fontos forrása a balti-finn nyelvészetnek, mert már a XV. század közepén elkülönült nem csupán a többi vót nyelvjárástól, hanem a többi balti-finn nyelvtől is (a XVIII. sz. eleji kisebb észt hatást leszámítva), s így sok tekintetben megőrzött 500 évvel ezelőtti nyelvi alakokat. A krévin adatokra gyakran hivatkoznak a balti-finn nyelvek problémáit tárgyaló munkákban, magával a krévin nyelvjárással azonban alig foglalkoztak külön dolgozatban. Egyedül Wiedemann írt részletesebben a krévinekről és nyelvükről: *Über die Nationalität und die Sprache der jetzt ausgestorbenen Kreewinen in Kurland* (Szentpétervár, 1871). Wiedemann tanul-

mányának nyelvészeti része kb. 50 oldalt tesz ki. Eberhard Winkler tehát régóta időszakos munkát vállalt magára a krévin nyelvmélekek összefoglaló, monografikus feldolgozásával.

A könyv nyolc fejezetből áll. A Bevezetés után a II. fejezet a forrásokat mutatja be (37–118). Az eredeti kéziratok fotómásolatát is tartalmazó részben a szerző sokoldalú és módszeres kritikának veti alá Wiedemann 1871. évi kiadását, és ad meggyőző érveléssel alátámasztott új olvasatot.

A hangtani és alaktani rész mintegy 150 oldalt foglal el, a szintaxishoz 4 oldalon tesz megjegyzéseket a szerző (III: 119–244, IV: 245–276, V: 277–280). Nagy teret szentel a szókincs elemzésének (VI: 281–384). A krévin nyelvjárás szókészlete eredet szerint a következő megoszlást mutatja: 1. az ősvótból örökölt és belső keletkezésű szavak (454), 2. észti jövevényszavak (9), 3. hangtanilag is adaptálódott lett kölcsönzések (64), 4. (balti)-német átvételek (3), 5. litván jövevényszavak (2), 6. orosz kölcsönzések (2). 10 szó eredete bizonytalan.

A VII. fejezet tartalmazza a szövegek kritikai kiadását (385–417). A bőséges jegyzetekkel ellátott szövegkiadás négy sorban fut a következők szerint: 1. sor – az eredeti lejegyzés, 2. sor – fonológiai értelmezés, 3. sor – fonetikus átírás, 4. sor – fordítás.

A záró, VIII. fejezet a nyelvtörténeti tanulságokat foglalja össze (418–436). A mintegy 200 szerző többszáz dolgozatát felölelő irodalomjegyzék a témakör teljes szakirodalmát megadja.

Eberhard Winkler nagy tudásra épülő, módszeresen megírt monográfiája nagy nyeresége a balti-finn nyelvészetnek.

Edith Vértés 1996:

***Ergänzungen aus Karjalainens südostjakischen Textaufzeichnungen
zu seinem postumen Wörterbuch***

**Lexica Societatis Fenno-Ugricae X, 3, Helsinki,
Suomalais-Ugrilainen Seura, VI + 42 o.**

TÓTH SZILÁRD

A Vértés Edit, a déli osztják nyelvjárások legszakavatottabb ismerője, a Kustaa Fredrik Karjalainen gyűjtötte osztják szövegek sajtó alá rendezője által összeállított osztják–német szójegyzék voltaképpen nem más, mint a Karjalainen századfordulós gyűjtése alapján Y. H. Toivinen által szerkesztett és a második világháború után – tehát fél évszázaddal Karjalainen terepmunkáját követően – megjelentetett kétkötetes osztják szótár, az Ostjakisches Wörterbuch (Karjalainen–Toivonen 1948) kiegészítése. A vaskos Ostjakisches Wörterbuch egykor a helsinki Finnugor Társaság (Suomalais-Ugrilainen Seura) szótársorozata, a Lexica Societatis Fenno-Ugricae tizedik köteteként látott napvilágot. Vértés Edit szójegyzéke újabb fél évszázad elteltével ennek a tizedik számnak a harmadik kötete, pontosabban: terjedelmét tekintve inkább füzete.

A Szerző a hatvanas évek óta hosszú és áldozatos munkával adja közre Karjalainen és Paasonen déli osztják gyűjtését. Mindkét szövegtörzset a *Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia / Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* (SUST / MSFOu) sorozatban jelent meg. A Karjalainen-féle szövegek több mint húsz éve láttak napvilágot (Karjalainen–Vértés 1975), a kommentárok első kötete pedig tavaly (Karjalainen–Vértés 1997). A négykötetes Paasonen-féle gyűjtés időben a Karjalainen-szövegek és a kommentárok között jelent meg (Paasonen–Vértés 1980). A hatvanas években ugyancsak Vértés Edit adta ki a két finn tudós osztják nyelvtani feljegyzéseit (Karjalainen–Vértés 1964, Paasonen–Vértés 1965).

Az *Ergänzungen* azokat a szavakat tartalmazza, 1.) amelyek előfordulnak a Karjalainen gyűjtötte déli-osztják szövegekben, de az osztják nyelv szótáraiban nem szerepelnek; 2.) melyek megtalálhatóak a Paasonen–Donner-féle szótárban (Paasonen–Donner 1926), illetve Patkanov szójegyzékében, de hiányoznak Karjalainen és Toivonen szótárának déli osztják szókincséből; 3.) amelyeket a Karjalainen–Toivonen-szótár nem ugyanabból a déli nyelvjárásból idéz, mint amelyben azok Karjalainen szövegeiben megjelennek; 4.) amelyek Karjalainen–Toivonentól közölt lexémákból képzett

szavak, illetve 5.) azokból alkotott kompozitumok, valamint 6.) melyeknek a jelentését Vértes Edit a Karjalainen-szövegek feldolgozása közben problematikusnak, a szótárban talált jelentéshez viszonyítva újnak találta.

A tárgyalt szójegyzék jelentékeny mértékben finomítja a déli osztják nyelvjárásokról kialakult képünket, ugyanis eddig a szótári anyag alapján azt gondolhattuk, hogy pl. a *iaγ* ‘Vater’ lexéma a Demjankánál, a *iāη* ‘Wort, Gespräch’ lexéma pedig Krasnojarsk vidékén hiányzott a szókincsből. Karjalainen szövegeinek feldolgozása során Vértes Editnek sikerült kimutatnia, hogy ezek a szavak az egész déli osztják nyelvjárás területen használatosak voltak.

A kiadvány minden egyes szócikkében Vértes zárójelben utal arra a szöveg-helyre (Karjalainen–Vértes 1975), ahol a lexéma, illetve szókapcsolat előfordul, az eddig nem adatolt orosz kölcsönszavaknak pedig megadja etimológiájukat. Az *Ergänzungen* a Savodnijából és Sotnikovskijából származó szavak közel mindegyikét tartalmazza, ugyanis e helyekről a szótár csak igen ritkán hoz adatot.

A szójegyzéket forgató olvasónak feltűnhet, hogy gyakran találkozik orosz eredetű lexémákkal [1. csoport], ami nem is csoda, hiszen a három déli osztják szövegkorpusz – Patkanové, Karjalainené és Paasonené – közül éppen Karjalainenében jelenik meg a legtöbb orosz jövevényszó (Csepregi 1997: 71). Ide tartoznak a szóanyagból például: *otpràuiDòt* (Sav.) < or. *отправить* ‘weschicken’, *konī’ittòt* (DN) < or. *кончить* ‘(be)endigen, (be)enden’, *kūpəc* (Kr.-Ob) < or. *купец* ‘Kaufmann’, *mùDros* (Sav.) < or. *мудрость* ‘Weisheit, Kunst’, *károi* (Ts.) < or. *кари* ‘braun’, *pətno* (DN) < or. *бедно* ‘dürftig, kümmerlich, jämmerlich, kläglich’, *opát* (Ts.) < or. *опять* ‘wieder(um)’.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy Vértes Edit szójegyzéke fontos adattokkal egészíti ki a Karjalainen–Toivonen-féle osztják szótárat, s teljesebbé teszi a kihalt déli osztják nyelvjárásokról alkotott képünket. Az *Ergänzungen* a finnugor lexicográfia és az obi-ugor filológia fontos újdonsága, de érdekes tanulságokkal szolgál az etimológiával, a jövevényszó-kutatással és az areális nyelvészettel foglalkozó kutatók számára is.

IRODALOM

- Csepregi Márta 1997: Russische Einflüsse in der süsostjakischen Syntax, in Sirkka-Liisa Hahmo et al. szerk.: *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt: Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996*, Maastricht, Shaker Publishing, 71–77.
- Karjalainen–Toivonen 1948: *K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch I–II = Lexica Societatis Fenno-Ugricae X*, bearbeitet und herausgegeben von Y. H. Toivonen, Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Karjalainen–Vértes 1964: *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von K. F. Karjalainen = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 128*, bearbeitet und herausgegeben von E. Vértes, Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Karjalainen–Vértes 1975: *K. F. Karjalainens Südostjakische Textsammlungen I = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 157*, neu transkribiert, bearbeitet und herausgegeben von Edith Vértes, Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Karjalainen–Vértes 1997: *K. F. Karjalainens Südostjakische Textsammlungen II = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 225*, Transkription, Phonembestand, allgemeine Erörterungen von Edith Vértes, Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Paasonen–Donner 1926: *Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jagan = Lexica Societatis Fenno-Ugricae II*, Helsingfors, Suomalais-Ugrilainen Seura
- Paasonen–Vértes 1965 = Ostjakische grammatikalische Aufzeichnungen nach den Dialekten an der Konda und am Jagan von H. Paasonen, bearbeitet, neu transkribiert und herausgegeben von Edith Vértes, *Journal de la Société Finno-Ougrienne 66/2*, 1–96.
- Paasonen–Vértes 1980: *H. Paasonens Südostjakische Textsammlungen I–IV = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 172–175*, Neu transkribiert, bearbeitet, übersetzt und herausgegeben von Edith Vértes, Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Patkanov Szerafim 1902: *Irtisi-oszják szójegyzék = Ugor Füzetek 14*, Budapest, különlenyomat a *Nyelvtudományi Közlemények* 1900–1901 évi kötetéből, **30**, 407–457, **31**, 55–84, 159–201, 291–330, 424–462.